

INVESTIGAREA UNEI PORȚIUNI DE LIMES DIN ESTUL DACIEI INTRACARPATICE

(între valea Homorodului Mic și defileul Oltului de la Tușnad)

Studiind literatura de specialitate mai veche, se poate observa cu ușurință că tronsonul cel mai puțin cunoscut al *limes*-ului provinciei Dacia (intracarpatică) este acela care se întinde între castrul roman de la Sânpaul (jud. Harghita) și fortificația similară de la Brețcu (jud. Covasna). Între aceste două întărituri de graniță actualmente nu se cunosc decât două puncte de reper sigure: *burgus*-ul de la Ocland (jud. Harghita)¹, precum și castrul roman de la Olteni (jud. Covasna)².

Cercetători mai vechi, în rândul cărora amintim numai trei, și anume pe Balázs Orbán, Gábor Téglás și István Paulovics, cutreierând zona afe-rentă s-au situat pe poziții simțitor deosebite. B. Orbán, deși a sesizat niște elemente defensive (valuri și șanțuri de apărare detectate, mai totdeauna, pe culmea principală a Munților Perșanilor), nu a avut posibilitatea de a determina perioada căreia îi aparțin³. G. Téglás, la rândul său, le considera de origine romană, înmânunchindu-le cu alte porțiuni de valuri și șanțuri de apărare, îndreptate spre răsărit, amplasate pe versantul de vest al Munților Harghitei, precum și pe imensul platou vulcanic ce se întinde la apus de masivul muntos amintit⁴. Cel mai bun cunoscător al problemei, I. Paulovics, care și-a efectuat cercetările în vara anului 1942, nu a luat o poziție fermă, necunoscând nici unul dintre elementele menționate mai jos. Acest cercetător a vizitat în special teritoriile castrelor de pe fruntariile răsăritene ale provinciei, începând cu Orheiul Bistriței, trecând pe la Brâncovenesti, Călugăreni, Sărăteni, Inlăceni, Odorheiu Secuiesc, Sânpaul, Olteni și Brețcu. El nu a investigat nici o porțiune de *vallum*, care se situează între „Plaiul Șanțului” de la Glăjdărie (jud. Mureș) și Crizbav (jud. Brașov), elemente defensive, întrerupte din loc în loc, pe distanțe mai mari sau mai mici, care totuși par a face parte dintr-un sistem de apărare unitar.

În cursul anilor trecuți mai multe tronsoane ale *vallum*-ului au fost cercetate: cele dintre castele de la Călugăreni și Sărăteni, după

¹ Cf. G. Ferenczi, I. Ferenczi, în *ActaMN*, XIX, 1982, p. 279—286.

² Vezi I. Paulovics, *Dacia keleti határvonala és az úgynevezett „dák”-ezüst-kincsek kérdése*, Kolozsvár, 1944, p. 65 și urm.; C. Daicoviciu, E. Chirilă, S. Kiss, D. Protase, I. I. Russu, Z. Székely, în *SCIV*, I/1, 1950, p. 118, nr. VIII.

³ B. Orbán, *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természettudományi szempontból*, I, Pest, 1868, p. 232—233, 234—235.

⁴ G. Téglás, în *A Magyar Tudományos Akadémia Evkönyvei*, 1895, p. 413—422; idem, în *Archaeologiai Közlemények*, XIX, 1895, p. 5—54; idem, în *ErdMúz*, XIII, 1896, p. 384—389, 416—417; idem, în *MTRTE*, VIII, 1897, p. 53—59; idem, în *ErdMúz*, XVII, 1900, p. 261—269, 313—324; idem, în *Ethnographia*, XVI, 1905, p. 38—40.

acesta pe teritoriul oraşului Sovata (inclusiv în împrejurimile localităţilor Săcădat şi Ilieşi, toate în jud. Mureş) apoi, începând de la Corund, lângă comunele Dealu, Zetea, Brădeşti, Satu Mare până în hotarul comunei Căpâlniţa (toate în jud. Harghita).

Alt traseu cercetat a fost acela care începe cu culmile cele mai înalte ale Harghitei centrale, coboară pe teritoriul oraşului Vlăhiţa, respectiv al comunelor Lueta şi Mereşti. Ultima porţiune de *vallum* urmărită de noi se termină înaintea şei adânci care se află între valea Homorodului Mic (Mereşti) şi valea Vârghişului, şa ce desparte ultimele ramificaţii (de sud) ale marelui platou vulcanic, de părţile nordice ale Munţilor Perşanilor (vf. Dugău 1.011 m). Deşi terminaţia de miazănoapte a munţilor amintiţi apare ca un fel de peneplenă, deci cu o suprafaţă relativ accidentată, aici ridicarea oricărui element de apărare era superfluă, deoarece intervin cheile prăpăstioase ale Vârghişului săpate în calcare jurasice. Nu departe de deschizătura inferioară, de miazăzi, a defileului întortocheat, reapare *vallum*-ul. Una dintre sarcinile principale ale investigaţiilor din vara anului 1989 a fost tocmai urmărirea şi cercetarea acestui monument istoric de mare întindere, de aproximativ 25 km.

Fig. 1.

I. Tronsonul de val urmărit, numit de localnici „Brazda cocoşului“ (Kakasbarázda), „Drumul urieşilor“, (Őriások útja), „Meta principelui“ (Fejedelmi méta) sau „Graniţa de ţară“ (Országhatár) se compune din trei părţi separate cvasi-paralele, deşi aceste părţi distincte fac parte, fără îndoială, din unul şi acelaşi sistem defensiv. Cele trei elemente componente aşezate pe versantul de est al Munţilor Perşanilor sunt situate la adâncime, formând trei linii consecutive dintre care cele din faţă şi din spatele liniei de mijloc sunt mult mai scurte. *Vallum*-ul de mijloc este — fără putere de tăgadă — cel mai lung. Începe pe versantul de sud al muntelui denumit „Malul de Jos“ (Alsómál, 935 m), care se înalţă în dreapta Cheilor Vârghişului, la vest de defileu şi cu patru întreruperi nu prea importante, cauzate de configuraţia terenului (pante foarte abrupte spre răsărit unde construirea lui era de prisos) şi se termină deasupra începutului de sus (de est) al defileului Oltului de la Racoş (jud. Braşov), în apropierea înălţimii dominante „Charhago“ (Kárhágó, 701 m), deasupra podurilor metalice de cale ferată peste Olt.

a) Prima linie (socotită de la răsărit spre apus) este formată dintr-o porţiune scurtă de *vallum*, trecând prin apropierea „Cetăţii Boldi“ (Boldi-várhegy, 684 m). Are atât în faţă cât şi în spate un şant, având lungimea de aproximativ jumătate de km. Pe lângă acest *vallum* există două construcţii curioase, destul de mari ca întindere, care necesită măcar un sondaj cu caracter informativ pentru determinarea caracterului, destinaţiei şi epocii căreia îi aparţin.

b) Cea de a doua linie, aşa cum am precizat în rândurile de mai sus, cea mai lungă, începe din apropierea vârfului stâncos al muntelui „Malul de Sus“ (Felsómál, 935 m), şi anume de la poalele unei ramificaţii de sud (780 m) a acestuia, barând o coamă de deal ce se întinde spre răsărit între pâraiele „Ghechereş“ şi „Medieş“ (Gyökereş-, Meggyes-patak) pe o distanţă de circa jumătate de km. Spre miazăzi *vallum*-ul nu apare decât peste o depărtare de 1,5 km, deoarece coasta răsăriteană abruptă

a „Dealului rotund“ (Kerekhegy, 811 m) a făcut superfluă construirea în această zonă a oricărui element de apărare. *Vallum*-ul reapare iarăși imediat la sud de albia „Pârâului rotund“ (Kerek-patak), de unde se urcă pe o pantă piezișă până la marginea platoului denumit „Dealul Zobor“ (Zobor-hegy, 892 m), ductul lui putând fi urmărit fără nici o greutate. La marginea de sud a acestui platou, valul cu cele două șanțuri de-o parte și de alta traversează văile (aici încă) nu prea adânci ale unor afluenți neînsemnați din dreapta „Pârâului Sarmani“ (Szármany-patak), iar la răsărit de „Vârful cu linte“ (Lencsés-tető) 735 m), după ce trece peste valea (aici încă) nu prea adâncă a „Pârâului Lencsés“ (Lencsés-patak), se urcă pe ramificațiile cu caracter carstic ale interfluvului principal (dintre Homorodul Mic și Vârghiș), iar — după o distanță de aproximativ 2 km — se termină pe marginea unui platou stâncos situat față-în-față cu „Dealul Atel“ (Átel-hegy, 786 m). Se întreprinde pe o distanță de circa 0,5 km, pe o coastă de deal foarte stâncoasă, ca să reînceapă pe coasta opusă, abruptă, dar fără stânci, a „Dealului negru“ (Fekete-hegy, 774). De aici se îndreaptă spre albia „Pârâului Hășmaș“ (Hagymás-patak), ca să urce până la un anumit punct de pe coasta de nord a vârfului „Piatra Hășmaș“ (Hagymáskő, 745 m), fiind intersectat de drumul județean Ocland (jud. Harghita) — Baraolt (jud. Covasna).

Vallum-ul reîncepe din vârful stâncii amintite (pisc în care, contrar așteptărilor, nu am putut depista urmele vreunei întărituri, deși locul se pretează), întinzându-se, în linii mari, spre sud-vest, folosind avantajele oferite de marginile abrupte ale unui alt platou, barând șaua de legătură dintre această formațiune geomorfologică și dealul „Cuștai“ (Kustaly, 754 m) ce se ridică la vest de centrul localității Vârghiș (jud. Covasna). După ce *vallum*-ul trece peste valea (încă) nu prea adâncă a „Pârâului pietros“ (Kő-patak), urcă peste o altă porțiune de platou și se termină deasupra văii late, deschise, a „Pârâului Rica“ (Rika-pataka). El reapare la miazăzi de podețul fostei șosele ce lega localitățile Ocland (jud. Harghita) și Racoșul de Sus (jud. Covasna), în apropierea actualei ferme. Tronsonul acesta fiind foarte bine păstrat (inclusiv șanțurile) merită să fie secționat în mai multe părți. Menționăm că lățimea valului de pământ atinge aproximativ 12 m, iar șanțurile câte 4—5 m. Cum am putut constata în repetate rânduri, valul are un „miez“ ars până la roșu, iar în unele locuri pământul este chiar zgurificat. Această porțiune de *vallum*, plasat la o distanță de circa 1800 m vest față de cel amintit anterior (sub pct. I/a), a avut menirea de a bara creasta lăturalnică ce se întinde în direcția est-vest, între vârfulurile „Fântâna albă“ (Fehérkút-tető, 754 m) și „Cetatea Boldi“ (Boldivár-hegye, 684 m), vârf pomenit în legătură cu porțiunea scurtă de *vallum* sub pct. I/a.

Vallum-ul lipsește de pe coasta abruptă ce se înalță deasupra albiei pârâului „Nadăș“ (Nádas-patak, la nord de ea), dar apare imediat la sud de lunca pârâului amintit, urcându-se pe creasta stâncoasă ce se întinde în direcția nord-est—sud-vest între pâraiele de munte „Nadăș“ și „Silaș“ (Nádas-, Szilas-patak). El se poate urmări fără nici o dificultate până la cota 709 de unde, având două frânturi de direcție, coboară în valea „Pârâului Silaș“. De aici urcă iarăși pe o coamă lăturalnică a

„Dealului negru“ (Fekete-hegy, 826 m), situată la vest și borna de triangulație. Urmând configurația terenului, *vallum*-ul se îndreaptă spre vârful „Carhago feie“ (Kárhágo feje, 823 m). Din acest vârf, schimbându-și direcția, se întinde spre sud-est. Trecând peste vârful „Carhago“ (Kárhágo, 701 m), se pierde la începutul marginii de sus a acestei creste de deal, panta foarte piezișă făcând de prisos construirea și pe acest tronson a vreunui element de apărare.

Conform unor afirmații verbale obținute la Racoșu de Jos, Augustin și Ormeniș (jud. Brașov) *vallum*-ul are continuare spre miazăzi, în aripa de sud a Munților Perșanilor (fondul de cercetare fiind redus la jumătate, personal nu am mai putut controla veridicitatea acestei afirmații)⁵.

Concomitent cu *vallum*-ul de mijloc, cel mai lung, am cercetat, fără nici un rezultat palpabil și „Dealul pietros“ (Kövesdemb, 808 m) și „Pia-tra corbului“ (Hollókő, 824 m, o formațiune curioasă de stâncă de calcar) ce se înalță în nord-estul teritoriului comunei Racoșu de Jos, la nord-nord-est, respectiv nord-est, dar în apropierea înălțimii vestite pentru fortificația din perioada feudalismului timpuriu denumite „Tepe-iul Racoșului“ (Rákosi Tepő, 820 m)⁶.

c) În spatele *vallum*-ului de mijloc (cel mai lung) am urmărit trei porțiuni de *vallum*: 1) în apropierea cetăților „Hășmaș“ (Hagymás-vára) și „Cuștai“ (Kustaly-vára) pe platoul „Lapias“ (Lapias-tető) cu o lungime de circa jumătate de km; 2) pe coama „Rika“ (Rika-tető) 681 m, barând trecerea cea mai ușoară peste Munții Perșanilor din valea „Pârâului Rica“ (Rika-pataka völgye) spre Ocland din valea Homorodului Mic prin „Valea Gazlo“ (Gázló-patak völgye) pe o lungime de aproximativ 2 km și 3) o porțiune foarte scurtă, triplată, în apropierea „Vârfului fântânii albe“ (Fehérkút-tető, 754 m), element de apărare ce barează coama de deal prelung, care se înalță între valea „Pârâului Rica“ (Rika-pataka, nord) și valea „Pârâului Nadăș“ (Nádas-patak, sud). Toate aceste trei porțiuni de *vallum*, ca de altfel și cea din prima linie sunt foarte asemănătoare (să nu spunem identice) și ca aspect și ca dimensiuni, formând, foarte probabil, elementele aceluiași sistem defensiv orientat spre răsărit, fiind amplasate la punctele topografice cele mai vulnerabile.

Concluzionând cele observate cu ocazia investigațiilor, avem impresia că toate acestea nu au fost construite de romani, ci sunt realizările unei alte epoci, și anume ale perioadei feudalismului timpuriu. Argumentele pe care le putem înșira împotriva caracterului roman al acestor construcții defensive de mare întindere sunt următoarele:

1) Porțiunile de *limes* — valuri romane totdeauna au un singur șanț de apărare, plasat întotdeauna spre *barbaricum*. În cazul nostru diferitele porțiuni de *vallum* sunt flancate din față și din spate de câte un șanț.

2) În afara *burgus*-ului „Cetatea Hășmaș“ (Hagymás-vára, circa 650 m), lipsește orice element însoțitor, de nelipsit pe fruntările cercetate ale Daciei romane intracarpative (ne gândim la resturile de turnuri observate în număr mai mic sau mai mare pe *limes*-ul meseșan, some-

⁵ Aceeași părere o exprima și B. Orbán, *op. cit.*, I, p. 209.

⁶ Vezi B. Orbán, *op. cit.*, I, p. 203—204; K. Horedt, Șt. Ferenczi, N. Idu, V. Mitrea, M. Rusu, în *SCIV*, I/1, 1950, p. 174.

șan sau așezate chiar la poalele de vest ale Munților Bârgăului, Călimani, Gurghiului, Harghitei)⁷.

3) Porțiunile de valuri romane cercetate (unele, ca acela de la Poieni chiar secționat!), la Poieni (jud. Cluj), Buciumi, Zalău — „Vârful Păș-tăii“, Porolissum etc., nu au miez de pământ ars până la roșu⁸.

4) Porțiunile de *vallum* detectate fie pe versantul de răsărit, fie pe coama principală a Munților Perșanilor nu au nici prin ductul lor aspectul unei construcții defensive romane marcate de castrametatori români.

O eventuală rezolvare definitivă a problemei o putem aștepta de la secționarea în mai multe locuri a acestui sistem de apărare...

II. Am cercetat suprafața presupusului castru de la Baraolt. Marea majoritate a cercetătorilor (între care și unul care semnează aceste rân-duri⁹) sunt de părere că pe terasa fluviatilă (cu o înălțime relativă de 12—14 m) numită „Vețer“ (Vecer) a existat un castru roman de graniță. Nu numai locul se prelează la așa ceva, dar și distanțele existente între castrele de la Sânpaul-Olteni, pe de o parte și Hoghiz-Olteni, pe de altă parte, precum și condițiile geomorfologice, care toate fac necesară ampla-sarea în acest loc a unei fortificații romane. C. Daicoviciu și Z. Székely au negat în mod categoric existența în acest loc a unei întărituri de graniță romane¹⁰. Cu toate acestea, problema cere a fi investigată mai îndeaproape, reluându-se cercetările.

III. Am făcut investigații de teren în văile pâraielor „Cormoș“—„Langoș“ (Kormos, Lángos), pe teritoriul localităților Doboșeni—Brăduț—Filea (toate în jud. Covasna), având în vedere că obârșiile acestor pâraie de munte sunt în apropierea unor șei relativ mai scunde, care fac posi-bilă o trecere ușoară spre Depresiunea Ciucului de Jos (ocupată în epoca stăpânirii romane de dacii liberi). Investigațiile noastre nu au dat roade. Nu am putut detecta nici un element roman de apărare.

IV. La est de orașul Baraolt (jud. Covasna), la vărsarea „Pârâului Dungo“ (Dungó-patak) în „Pârâul Baraoltului“ (Baróti-patak), cu ocazia

⁷ Cf. K. Torma, în *Értekezések a Történelmi Tudományok Köréből*, IX, Buda-pest, 1880, p. 44—102; A. Buday, în *Dolg*, III, 1912, p. 99—127; idem, în *Dolg*, V, 1914, p. 95—108; C. Daicoviciu, în *AISC*, II, 1933—1935, p. 254—256; idem, *Dacia*, Cluj, 1970, p. 247—249; I. Ferenczi, în *ErdMúz*, XLVI, 1941, p. 189—214; idem, în *Erdélyi Tudományos Füzetek*, 129, Kolozsvár, 1941; idem, în *SCIV*, XI, 1959, 2, p. 342—344; idem, în *Dacia*, N.S., XI, 1967, p. 152—155, fig. 13, 14, 16; idem, în *ActaMN*, V, 1968, p. 82—83; idem, în *File de istorie*, I, Bistrița, 1971, p. 81—82; idem, în *Sargetia*, X, 1973, p. 79—104; idem, în *File de istorie*, IV, Bistrița, 1976, p. 107—130; idem, în *Sargetia*, XI—XII, 1974—1975, p. 285—289; idem, în *ActaMP*, XII, 1988, p. 251—289; idem, în *ActaMP*, XIV, 1990—1991, p. 127—151; G. Ferenczi, I. Ferenczi, A. Baias, în *File de istorie*, III, Bistrița, 1974, p. 181—189; I. Ferenczi, M. Petică, în *Apulum*, XXXI, 1994, p. 139—166; G. Ferenczi, I. Ferenczi, *Limes-ul Daciei, Contribuții la cunoașterea sectoarelor Sărățeni-Inlăceni, Inlăceni-Odorheiu Secuiesc-Sânpaul* (ms.).

⁸ I. Ferenczi, în *Dacia*, S.N., XI, 1967, p. 152—156, fig. 13—14, 16; idem, în *ActaMN*, V, 1968, p. 82—83; N. Gudea, în *ActaMP*, IX, 1985, p. 158—159, 161, 168, 173, 176, 177, 178, 181.

⁹ I. Ferenczi, în *Székelység*, IX, 9—10, 1939, p. 66—71 (cu bibliografia aproape exhaustivă în nota referitoare la această chestiune).

¹⁰ C. Daicoviciu și colab., în *SCIV*, I/1, 1950, p. 118, nr. VIII, nu admite existența „nici măcar a unei așezări civile din epoca romană“ (s.n.). Mai nou, cercetătorul brașovean Ion I. Pop. în teza sa de doctorat (*Sud-estul Transilvaniei în epoca romană*), prezintă o opinie mult mai pozitivă în legătură cu presupunerea unei eventuale întărituri la Baraolt.

săpării unei alpii pentru drenarea pârâului principal, unul dintre autorii acestui raport preliminar, geologul István Dénes, a observat la nivelul talvegului actual urmele unei aşezări de tip Sighişoara-Wietenberg din epoca bronzului. Am cercetat locul respectiv în repetate rânduri, constatănd că aşezarea cu pricina, acoperită cu un strat gros de 3—4 m de aluviuni recente, a suferit o subsidenţă din cauza mişcărilor microtectonice locale.

La obârşiile aceluiaşi pârâiaş „Dungo“, am descoperit bucăţi mai mari sau mai mici de zgură de fier¹¹ provenite — probabil — de la mai multe cuptoare de redus minereu de fier (se poate presupune, din epoca dacică).

Movelele antropogene situate pe o ramificaţie de deal, în formă de platou, aparţinătoare înălţimii denumită „Tortoma“ (700 m), nu sunt urme ale unor turnuri de pază şi de semnalizare romane. Majoritatea lor au fost săpate la sfârşitul secolului trecut, dovedindu-se a fi morminte tumulare databile la începutul epocii bronzului¹².

V. În bazinul hidrografic al „Pârâului Baraolt (Baróti-patak), printre altele am cercetat fără nici un rezultat pozitiv promontoriul stâncos al aşa-zisei „Cetatea ciorii“ (Varjúvár, 770 m) situate la aproximativ 3,5 km nord de localitatea Herculian, între valea pârâului amintit şi valea „Pârâului negru“ (Fekete-patak).

VI. În subbazinul hidrografic al „Pârâului cu brazi“ (Fenyös-patak), un afluent mai însemnat din stânga al „Pârâului Baraolt“, printre altele, am vizitat dealul cu pante abrupte, stâcoase ale „Cetăţii bradului“ (Fenyös-vár, 850 m) ce se ridică în apropierea fostei topitorii de fier de la Bodvai (Bodvaj), deasupra „Pârâului cu brazi“. Suprafaţa promontoriului înalt situat între confluenţa pârâului de munte amintit mai sus şi „Pârâul pietros mic“ (Kisköves-patak) este acoperită cu blocuri mari (nefasonate) de andezit, elemente de fortificaţie lipsesc însă cu desăvârşire.

VII. În bazinul hidrografic al „Pârâului Băţanilor“ (Bacon-vize) am cercetat o serie întreagă de locuri susceptibile de a conţine urme arheologice. În rândul acestora amintim doar câteva:

a) „Cetatea lui Cosma“ (Kozma-vára) ce se află deasupra luncii „Pârâul Şugo“ (Súgó-patak) este, de fapt, o formaţiune geomorfologică (deci naturală), o alunecare masivă de teren cu o lungime de peste 200 m şi lăţime de 30—40 m, acoperită de o pădure tânără, deasă de mesteacăn, înconjurată dinspre sud-est de o ridicătură valliformă, de *origine naturală*.

b) La aproximativ 2,5 km sud-sud-vest de centrul comunei Băţanii Mari, între „Pârâul Beşineu“ (Besenyő-patak) şi micul sat Bodos se ridică un deal izolat, scund (619 m), denumit „Cetate“ sau „Cetatea lui Kelemen“ (Vár, Kelemen-vára) ale cărui povârnişuri spre miazăzi sunt foarte abrupte, prezentând fenomene de soliflucţie. Nici în vârful dealului, nici pe panta ei sudică (acoperită cu plantaţie de salcâmi) cu formaţiuni de teren valiforme nu am putut descoperi nici o urmă arheologică¹³.

¹¹ Aceste urme arheologice vizibile şi la suprafaţă au fost observate şi de B. Orbán, *op. cit.*, I, p. 214.

¹² Cf. B. Orbán, *op. cit.*, I, p. 211—222; *ErdRep*, p. 207, nr. 6; informaţie István Dénes.

¹³ Nici B. Orbán nu a putut constata aşa ceva. Cf. B. Orbán, *op. cit.*, I, p. 216.

c) Pe terminația de platou „Galat“ (Cetate, 658 m), care se află la o distanță de circa 3,5 km sud-sud-est de centrul aceleași comune, sunt câteva formațiuni de teren, similare ca geografie fizică cu valurile de pământ și șanțurile de apărare. Ele nu sunt însă antropogene. Pantele de răsărit și de miazăzi ale acestui deal prezintă alunecări masive, vechi de teren cu o diferență foarte mare de nivel.

VIII. La circa 800 m est față de ultimele case ale localității Bățanii Mari, se ramifică un drum pavat carosabil și actualmente ce duce spre părțile de sud ale Depresiunii Ciucului. În diferite publicații mai vechi și mai noi¹⁴, apare mereu presupunerea, sau chiar afirmația, că această „șosea“, care traversează masivul Harghitei de Sud, ar fi de origine romană. Cu ocazia investigațiilor efectuate în vara anului 1989, am studiat și această problemă. Drumul urcă lent pe platoul lung numit „Coasta ulmului“ (Szil háta), de la 600 m altitudine absolută ajungând la 900 m altitudine, până la poalele lanțului vulcanic propriu-zis, fără curbe însemnate. De la poalele munților vulcanici propriu-ziși, „șoseaua“ pavată cu lespezi mai mari sau mai mici de piatră de andezit urcă foarte lin, făcând nouă serpentine marcate original cu o acribie inginerască. Șaua de trecere se află la nord de vârful „Mitaci“ (Mitács, 1.280 m) având o altitudine absolută maximă de circa 1.210 m. Din această șauă drumul ce se bifurcă, coboară parte în valea „Pârâului Mitaci“ (Mitács-patak), parte în valea „Asău“ (Aszó) spre localitățile de miazăzi ale Depresiunii Ciucului de Jos. „Șoseaua“ are lățimea constantă de 6,5 m (este vorba de lățimea pavată, cu bordură cu tot depășind 7 m lățime), dimensiune ce ar corespunde cu cea a drumurilor imperiale romane¹⁵. După părerea noastră, pare a fi totuși o construcție mult mai recentă, și anume din secolul al XVIII-lea (perioada Mariei Tereza sau Iosif al II-lea), perioadă când au fost construite mai multe drumuri strategice pe întreg teritoriul marelui principat al Transilvaniei. „Șoseaua“ cu pricina a fost precedată însă de un drum de pământ folosit timp de mai multe secole¹⁶. Chestiunea s-ar putea rezolva prin studierea documentelor aferente în Arhivele Militare (Kriegsarchiv) de la Viena.

IX. Am făcut o investigație fugitivă și în masivul vulcanic al Harghitei de Sud, cercetând culmea principală a acestor munți între vârful „Podul de piatră“ (Kőhid, 1.557 m, nord) și „Pilișca Mică“ (Kispiliske, 1.131 m, sud), cutreierând următoarele vârfuri și culmi: „Muntele Cucu“ (Kakukhegy, 1.558 m), „Muntele negru“ (Feketehegy, 1.434 m), cota 1.386, cota 1.395, muntele „Căpuș“ (Kapus, 1.428 m), muntele „Mitaci“ (Mitács, 1.280 m), cotele 1.267, 1.223, 1.244, muntele „Pilișca Mare“

¹⁴ Vezi, de exemplu, Z. Kisgyörgy, *Bazinul Baraolt, Ghid turistic*, Sf. Gheorghe, 1972; idem, *Erdővidék. Utikalauz*, Sepsiszentgyörgy, 1973.

¹⁵ Între altele, vezi: Iudita Winkler, M. Blăjan, T. Cerghi, în *Potaissa*, II, 1980, p. 63—79; Iudita Winkler, în *ActaMN*, XIX, 1982, p. 587—589; D. Ursuț, P. Petrică, în *ActaMN*, XIX, 1982, p. 591—592; I. Ferenczi, D. Ursuț, în *ActaMN*, XXII—XXIII, 1985—1986, p. 213—220 (cu bibliografia mai veche citată).

¹⁶ Vezi B. Orbán, *op. cit.*, I, p. 219 (cu nota 16). Spre exemplu, în anul 1660, principele Emeric Thököli, care în zilele de 12—13 octombrie, împreună cu oastea sa, a poposit în Bățanii Mari, în ziua de 14 octombrie, folosind acest drum al Mitaciului, traversat Munții Harghitei (de sud), îndreptându-se spre Depresiunea Ciucului de Jos; Cf. și J. Bányai, în *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötven-éves jubileumára*, Sepsiszentgyörgy, 1929, p. 504.

(Nagypiliske, 1.374 m), „Pilișca Mică“ (Kispiliske, 1.178 m)¹⁷ fără depistarea vreunei urme arheologice.

X. Nu a dat rezultate pozitive nici cercetarea terenurilor din împrejurimile Băilor Ozunca (Uzunka-fürdő); ne gândim la părțile de hotar denumite „locul satului“ și „Ciocaș“¹⁸. Cu toate acestea suntem aproape convinși că romanii au folosit cea mai ușoară posibilitate de trecere dinspre castrul de la Hoghiz, respectiv Baraolt spre Brețcu (jud. Covasna), existentă la nord de vârfurile vulcanice „Murgu mare“ (Nagy-murgó, 1.016 m) și „Murgu mic“ (Kismurgó, 821 m) spre Bixadul Oltului, mai departe spre localitățile Turia — Lelicieni — Brețcu, folosind un fel de „coridor“ (culoar de circulație dublat¹⁹, ce desparte Harghita de Sud de Munții Baraoltului, pe de o parte, și grupul vulcanic al „Ciomatului mare“ (Nagycsomád, 1.294 m) de Munții Bodocului, neexistând altă posibilitate mai ușoară de trecere.

Din cauza reducerii fondului inițial de cercetare nu am putut ajunge cu investigațiile decât până la defileul Oltului de la Tușnad, în fața localităților Bixad, respectiv Micfalău, fiind nevoiți să ne oprim.

După cum se poate conchide pe baza acestui scurt raport preliminar, momentan se pare că între orașul Baraolt și valea Oltului nu a existat nici un element de apărare roman, condițiile geomorfologice ale zonei făcând superfluă folosirea unor astfel de obiective în epoca stăpânirii romane.

ISTVÁN DÉNES— ISTVÁN FERENCZI

L'INVESTIGATION D'UNE PORTION DE LIMES DANS L'EST DE LA DACIE ROMAINE INTRACARPATIQUE

(entre la vallée du Homorodul Mic et le défilé de l'Olt à Tușnad)

(Résumé)

Les deux auteurs ont accompli une ample recherche de terrain dans la zone indiquée, ayant pour but les possibles fortifications romaines de frontière. Ils ont trouvé un établissement de l'Age du Bronze (appartenant à la culture Wietenberg) près de la ville de Baraolt, ainsi que trois *valla* différents, qui pourtant ne peuvent pas être romains.

A ce qu'on connaît jusqu'à présent, il semble qu'entre la ville de Baraolt et la vallée de l'Olt n'aient pas existé des fortifications romaines. Les conditions géomorphologiques rendaient d'ailleurs des tels éléments extrêmement peu nécessaires.

¹⁷ Pentru detalii cu caracter geomorfologic, vezi O. Marcu, Z. Rácz, A. Cioacă, *Munții Harghita. Ghid turistic*, București, 1986, p. 11—12, 115—116; W. E. Schreiber, în *Geografia României*, III, *Carpații Românești și Depresiunea Transilvaniei*, București, 1987, p. 113, fig. 22, p. 119—123.

¹⁸ Cf. B. Orbán, *op. cit.*, I, p. 219.

¹⁹ Vezi A. Cioacă, în *Geografia României*, III, *Carpații Românești și Depresiunea Transilvaniei*, București, 1987, p. 176, 178, fig. 59.

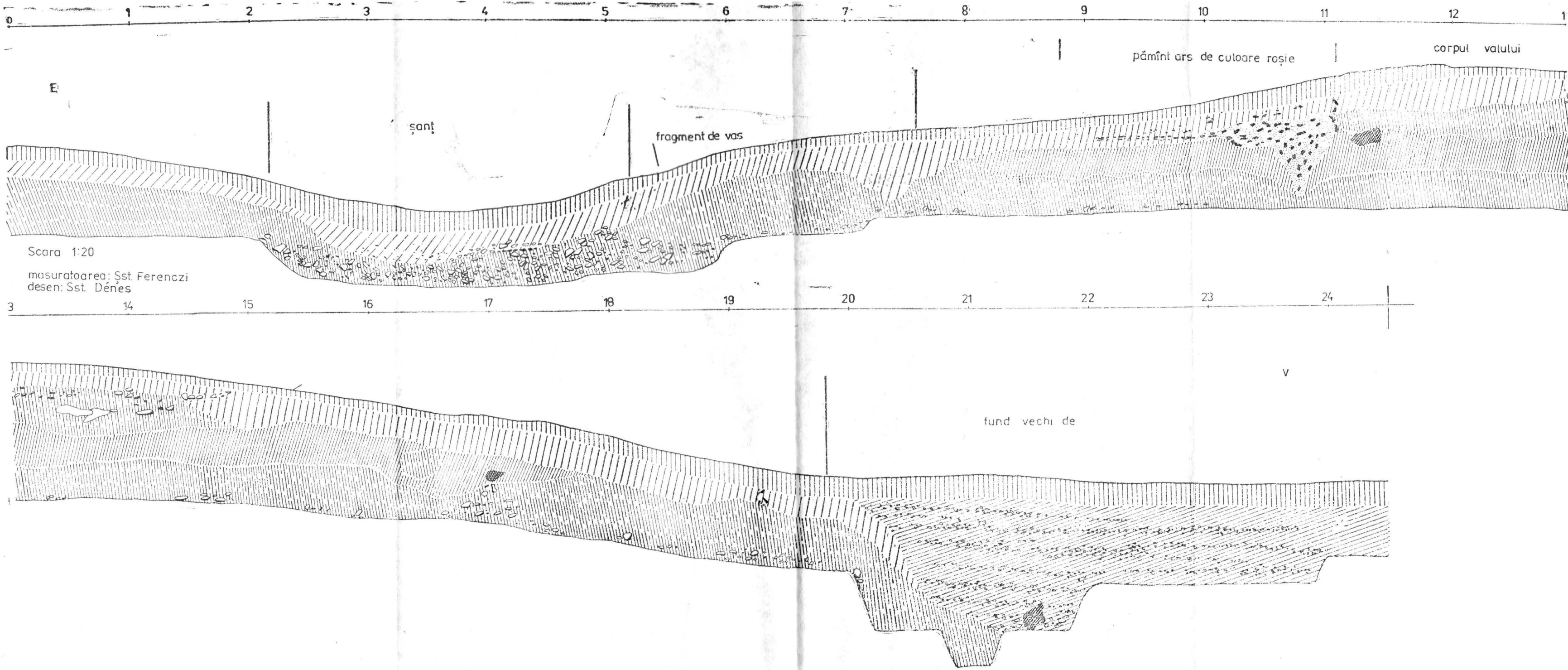

Fig. 2. Profilul secțiunii trasate peste porțiunea de val roman de la Vârghiș.

Fig. 1. Harta sectorului central a limesului de răsărit al Daciei.

